

ABDULLA QODIRIY – O‘ZBEK REALISTIK ROMANINING YARATUVCHISI**Abdumajidov Rustamjon Baxtiyor o‘g‘li**

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat

texnika universiteti, assistent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qodiriyning o‘zbek adabiyoti rivojida o‘rni beqiyos. “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon” asarlari bilan u o‘zbek romanchiligiga asos soldi. Yozuvchining ilk she‘rlari “Millatimga”, “Ahvolimiz”, “To‘y”dir. Unda Qodiriy g‘aflatda, jaholat botqog‘ida qolgan xalqning ahvolini alam bilan yorqin detallar orqali ta’riflaydi. Qodiriyning millatni uyg‘otish yo‘lidagi harakatlari haqida ma’lumotlar keltirildi.

Kalit so‘zlar: Realistik romanlar, “O‘tkan kunlar” va ”Mexrobdan chayon” romanlarining yozilishi, Qodiriyning “Mushtum jurnalidagi faoliyati.

Abdulla Qodiriy XX asr o‘zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biridir. Qodiriyning o‘zbek adabiyoti rivojida o‘rni beqiyos. “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon” asarlari bilan u o‘zbek romanchiligiga asos soldi. Qodiriyning dastlabki mashqlari 1913-1914-yillarda ilk bora nashriyot yuzini ko‘rdi. Yozuvchining ilk she‘rlari “Millatimga”, “Ahvolimiz”, “To‘y”dir. Unda Qodiriy g‘aflatda, jaholat botqog‘ida qolgan xalqining ahvolini alam bilan yorqin detallar orqali ta’riflaydi:

Ko‘r bizning ahvolimiz, g‘aflatda qanday yotamiz,
Joyi kelgan chog‘ida vijdonni pulga sotamiz.

Qodiriy tez orada she'riyatni tashlab, dramaturgiya, nasrga o'tdi, birin-ketin "Baxtsiz kuyov", "Juvonboz" asarlarini e'lon qildi. Muallifning e'tirof etishicha, "Baxtsiz kuyov" "Padarkush" pyesasi ta'sirida, "Juvonboz" esa tatarlarda chiqib turgan jadidchilik ruhidagi hikoya va romanlarga taqlidan yozilgan. Bu ikki asarda ham Qodiriy o'z she'rlaridagi motivni davom ettiradi, jadid adabiyotiga xos g'oyalarni ilgari suradi. Oradan sal o'tmay "Uloqda" hikoyasi yuzaga keldi. Oybek bu hikoyaga juda yuksak baho beradi. "Uloqda" nomli hikoyasi "Juvonboz" va boshqa asarlariga nisbatan tenglashtirilmas darajada yuqori bir asar", - deb yozadi u. Bu asardan yozuvchi hikoya texnikasi, usullarini egallaganligi yaqqol namoyon bo'ladi. Qodiriy "Uloqda" hikoyasi bilan o'zbek nasrida realistik metodning qaror topishiga asos soldi. "Uloqda" hikoyasi xalq so'zlari va ifodalari asarning badiiy to'qimasiga uzviy kirib ketganligi bilan ajralib turadi. Hikoya jonli, obrazli til bilan yozilgan. Shaxslar ham o'ziga xos til bilan so'zlaydilar. Hikoyada tashviqotchining, voizning o'rnini san'atkor oladi. Yozuvchi bu asarda voqealar ustida muhokama qilmaydi, tushuntirmaydi, balki obrazlar orqali ko'rsatadi.

Adibning ana shunday asarlaridan "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari uning ijodida eng katta hodisa darajasiga ko'tarildi. Yozuvchining e'tirof etishicha, "O'tgan kunlar"ni u 1919-yilda yoza boshlagan. Qodiriy bu romanida xolis – obyektiv turib, o'tgan XIX asr o'rtalaridagi Turkiston tarixining, o'zbek xalqi hayotining haqqoniy manzarasini beradi, muhim tarixiy jarayonlarni chuqur badiiy tahlil etadi, davrning yetakchi ijtimoiy kuchlari mohiyatini ochadi, o'sha zamon kishilarining ahvol ruhiyati, orzu intilishlari, quvonch va tashvishlarini favqulodda bir mahorat bilan yorqin obrazlar orqali ko'rsatadi. Otabek, Kumush, Yusufbek hoji, Oftob oyim, O'zbek oyim, Hasanali obrazlari orqali adib milliy timsollar yaratdi. Romanda inson erki, muhabbati masalasi katta o'rin tutadi. Asar qahramonlaridan Otabek roman

boshlaridayoq o‘z davrining ilg‘or kishisi ilgari surishi mumkin bo‘lgan qarashlarni, ya’ni Rossiyaning davlat qurilishi, qonunlari, tartiblari, maorif va madaniyati juda ibratli ekanligi, lekin Turkiston unga qo‘shilishi mumkin emasligi to‘g‘risidagi fikrni suhbatdoshlari o‘rtasiga tashlaydi. Hech bir inson o‘z xalqining qul bo‘lishini istamasligi e’tiborga olinsa, Otabekning bu qarashlari yuksak millatparvarlik ruhi bilan sug‘orilgan g‘oyalar ekanligi yaqqol ayon bo‘ladi. Shunga qaramay, Otabekning mazkur g‘oyalari Abdulla Qodiriyning Turkistonning Rossiyaga qo‘shilishi progressiv ahamiyatini anglamaslikda va “millatchi”, “xalq dushmani” sifatida ayblash uchun bir dastak tarzida foydalanilgan.

1926-yildan boshlab adib ikkinchi tarixiy romani “Mehrobdan chayon” asari ustida ishladi. Asarning “Mehrobdan chayon” deb atalishi, unda ko‘proq munofiq dindorlarning “muqaddas dargoh”ga nomunosib harakatlariga, ilmiga amal qilmaydigan, e’tiqodni oyoqosti etadigan, shaxsiy manfaat yo‘lida hech narsadan toymaydigan, halol odamlarni ko‘rolmaydigan hasadgo‘ylar qilmishiga ishoradir. Qodiriy bu romanda ham takrorlanmas go‘zal timsollar Anvar, Ra‘no, Solih mahdum, Nigoroyim, Sultonali, Safar bo‘zchi, Abdurahmon obrazlarini yaratdi. Romanda muhabbat masalasiga turli tabaqa vakillarining munosabatini ko‘rsatish orqali yozuvchi XIX asr o‘rtalaridagi tarixiy sharoitning haqqoniy manzaralarini chizishga, bir tomonda jabr-zulm avj olganligini, ikkinchi tarafdin esa adolat uchun kurash so‘nmaganligini yorqin gavdalandirishga muvaffaq bo‘lgan. Faqat mazkur asar “O‘tgan kunlar” romani darajasida mukammal chiqqan deb hisoblash qiyin, chunki undagi ba’zi voqealar va ruhiy jarayonlar tasvirida badiiy dalillash yetishmagandek tuyuladi. Xususan, Anvarning jallodlar qo‘lidan osonlik bilan qutqarilishi asardagi eng zaif dalillangan o‘rinlardan hisoblanadi. Umuman olganda, Abdulla Qodiriy yuqoridagi ikkita tarixiy romani bilan badiiy ijodda eng jiddiy muvaffaqiyatga erishdi.

Qodiriy o‘z faoliyati davomida matbuot sohasida ham ahamiyatli ishlar qildi. “Mushtum” jurnalining tashkil etilishi adib nomi bilan bog‘liqdir. Yozuvchi bir qator ilmiy-publitsistik, adabiy-tanqidiy maqolalar yozdi. “Kalvak mahzumning xotira daftaridan”, “Toshpo‘lat tajang nima deydi?”, “Shirvon xola nima deydi?” kabi satirik asarlari bilan o‘z jurnalini boyitdi. Muallif bu asarlarida inson xarakteridagi yomon illatlar, qusurlar ustidan kuladi. Mazkur asarlarida yozuvchi o‘tmishning va o‘zi yashayotgan davr turmushining dahshatli manzaralarini zaharxanda qahqaha vositasida gavdalandirib, chinakam hajviy xarakterlar yaratish bobida katta mahorat egasi ekanligini namoyish qiladi. XX asr o‘zbek adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan Abdulla Qodiriy 1938-yilda qatag‘on davrining qurboni bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon”, Romanlar. T., G‘.G‘ulom nomli nashr. 1992.
2. www.ziynet.uz
3. <https://daryo.uz/2020/04/10/bu-romanni-bir-marta-emas-besh-marta-oqish-kerak-10-aprel-abdulla-qodiriy-tavallud-topgan-kun>
4. <https://arboblar.uz/uz/people/kadyri-abdulla>